

СИВА ДАВНИНА.

Останнім часом з історії міста написано чимало статей, які присвячені життю і діяльності окремих історичних постатей, висвітлюють епізоди і факти минулого. Як правило, все написане хронологічно розкидане, і у людей, які цікавляться історією, виникає багато різних питань. Коли ж був заснований Конотоп як місто? Чи жили люди на цій місцевості раніше? Чим вони займалися? Спробую, дотримуючись хронологічної послідовності, викласти все, що відомо про історію рідного міста і його околиць, починаючи з сивої давнини.

Як свідчать археологічні розвідки, які хоч і безсистемне, але проводились раніше на території нашого краю, люди жили тут ще понад 12 тисяч літ тому, в епоху пізнього кам'яного віку. Їхні стоянки й досі знаходять на берегах річок і озер, в заболочених місцях, на околицях лісових масивів. Наші далекі предки пристосовувались до природи яка їм давала їжу, обігрівала і навіть зберігала життя. Племена пізнього неоліту (кам'яного віку) в основному займались мисливством і рибальством, житла більше нагадували напівземлянки, по їх заглибленнях сучасним археологам і вдається більш-менш точно вивчити сліди перебування наших далеких предків. В історії ці племена прийнято називати племенами культури ямково-гребінцевої кераміки, тому що саме кераміка є, крім попелу давніх жилищ і кістяків тварин, одним із матеріальних доказів життєдіяльності людини. Всіх, кого зацікавить життя людей пізнього кам'яного віку, я можу відіслати до звичайних історичних посібників, де можна більше дізнатися про культуру пізнього неоліту.

Та повернемося до нашої місцевості. Конотоп та його район розташовані на межі лісостепу і густо усяні річками, рівчакми і долинами. Найбільша річка, яка тече через район — це Сейм. Береги цієї річки і привернули увагу археологів. В селах Конотопського району, які розташовані поблизу річки, були виявлені знахідки пізнього кам'яного віку. Це села Духанівка, Хижки, х.Таранський, Лисогубівка. Як правило, тут знаходили багато кераміки, сліди стоянок древніх людей. Другою за величиною річкою була нинішня річка Єзуч, по берегах якої також були знайдені сліди неоліту. Що стосується Конотопа, то археологічні знахідки траплялись в районі Загребелля.

Племена ямково-гребінцевої кераміки проіснували до кінця неоліту, завершивши собою розвиток неолітичних культур на території нинішньої України взагалі.

Поступово древні люди перейшли до відтворюючих форм господарства, тобто почали займатись землеробством і скотарством, зняряддя праці і полювання більш удосконалювались, наближався неоліт (мідний вік). Життя людей в цей період на території нашого краю не зникло, а навпаки, географія поселень розширювалась. Поселення епохи бронзи схожі за своїм розташуванням на неолітичні. Вода, ліс, тепло — все це було потрібно для забезпечення життя. Мисливство і рибальство, початок землеробства і приручення диких звірів, ось чим в основному займались наші пращури.

Зробимо невеликий аналіз археологічних досліджень, виконаних археологами Телегіним Д. Я., Обломським А. М., Терпіловським Р. В., Миловановою Н. О., Непріною В. І. та краєзнавцями Філіпенко Б. П. та Лисим І. А. Приведені в тексті назви місцевостей дадуть змогу ширше уявити давні розселення людей на Конотопщині:

с. Вирівка - на околицях села відомі знахідки неоліту, вироби з бронзи, раннього заліза, косяна сокира;

с. Грузьке - біля села знаходиться древній курган;

с. Дептівка - на землях цього села - 14 курганів епохи бронзи і раннього заліза;

с. Дубов'язівка - сім древніх курганів; с. Духанівка - найбільш досліджена місцевість у нашому районі, виявлено неолітичні стоянки, стоянки мідного віку і раннього заліза, знайдено крем'яні вироби, ножі, сокири, кераміку;

с. Жовтневе - три древніх кургани;

с. Землянка - древній курган;

с. Карабутове - 21 древній курган, всі різні за величиною; -с. Козацьке - древній курган;

с. Кошари - 10 древніх курганів;

м. Конотоп - на Загребеллі знайдено сокиру-молот епохи бронзи;

с. Красне - 3 кургани;

с. Лисогубівка - неолітичне двошарове поселення;

с. Мельня - неолітична кераміка лисогубівського типу, поселення неоліту, бронзи;

с. Михайло-Ганнівка - кераміка неолітичного часу. В 1956 році знайдено череп печерного ведмеда, 11 курганів епохи бронзи;

с. Підлипне - 9 древніх курганів;

с. Озаричі - поселення неоліту, знайдено крем'яні зняряддя - жолобчата сокира, ножі, скребки, різці;

с. Сім'янівка - 10 древніх курганів;

х. Таранський - неолітична стоянка, знайдено кераміку, крем'яні вироби;

с. Тернівка - 3 древніх кургани;

с. Хижки - поселення епохи неоліту, бронзи;

с. Шаповалівка - відомі знахідки епохи неоліту, також 14 курганів епохи бронзи раннього заліза, в тому числі на околицях;

х. Саранівка-8 кургані. х.Савійських-21 курган, х. Торговиця-21 курган;

с. Шпотівка - 4 кургани епохи бронзи і раннього заліза;

с. Юрівка - 12 древніх курганів.

Кургани - це древні поховання різної величини за діаметром і висотою. Курганні поховання охороняються державою і є матеріальним свідченням життя в давнину в нашій місцевості. На жаль, багато з них розорюються і руйнуються, тому що знаходяться вони, як правило, на орних землях. Допитливий читач зверне увагу на велику кількість курганів на терені нашого району і може самостійно зробити висновок щодо щільності заселення нинішньої Конотопщини, Хто були ці люди, якою мовою розмовляли, куди поділись — на ці питання дає відповідь більш детальне вивчення історії взагалі.

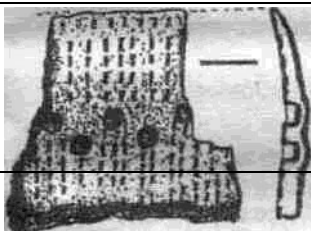
Відомо, що з появою заліза в VIII в. до н.е. різко зростає продуктивність праці, розпочинається розпад родової общини, виділення з неї більш заможної верхівки, яка поступово бере владу до своїх рук. В цей час нашу територію заселяли скіфи-землероби, осідлі землеробно-скотарські племена, які входили до Скіфії - могутнього державного об'єднання, де верховодили прибулі з Азії іраномовні царські скіфи.

Про життя людей, які існували понад 5-10 тисяч років тому, не має письмових згадок. І археологічні дослідження є єдиним джерелом інформації про ті давні часи. Археологи, яким належать відкриття, як правило, давали назви культурам, прив'язуючи їх до населених пунктів, де робились розкопки. Так, В. Непріною у 1971-1974рр. було досліджено поселення біля с.Лисогубівка Конотопського району на р.Сейм. Від назви цього села і походить назва - Лисогубівська культура, яка надійно закріпилась в археологічній термінології України. Пам'ятки цієї культури є на Десні, Посеймів'ї та на середній течії р.Сули.

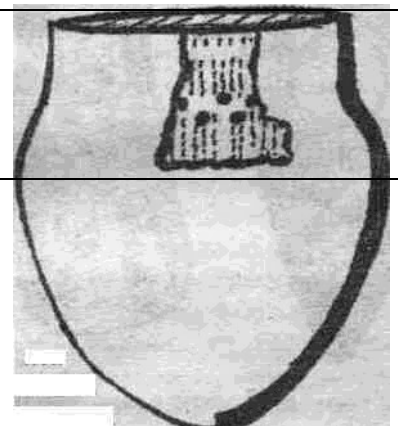
Лисогубівська культура датується IV тисячоліттям до нашої ери. Люди того часу займалися мисливством, рибальством та збиральництвом. Найбільш поширеним було збирання річкових

молюсків. Полювали на дикого кабана, тура, лося, благородного оленя, косулю, ведмедя, вовка. Серед приручених тварин була відома лише собака. На лисогубівському поселенні було розкопано понад 650 кв. метрів площі, досліджено залишки наземних осель, розміри яких сягали до 25-30м.кв. Вони мали місця для вогнищ і по одному виходу. Розкопані також місця для приготування їжі. Серед знахідок було декілька ступок з пестиками для подрібнення фарб. Всі ці знахідки говорять про те, що люди вже намагалися відірватись від природи і робили перші самостійні кроки. Керамічні вироби були зроблені вручну, грубуваті, але досить практичні. На думку деяких вчених-археологів, лисогубівська культура є лише місцевим проявленням основної культури неоліту України - Дніпро-донецької.

Всі перелічені пам'ятки археології, які вже приводились, свідчать про те, що життя людей на Конотопщині тривало постійно, змінюючи культуру за культурою.

Фрагмент посудини та її реконструйований вигляд. Поселення біля с.Лисогубівка. Ямково-гребінцева культура.

Заболочена територія нашого краю з часом змінювалась, утворювалось багато невеликих озер, ріки поступово набирали свого вигляду, який ми можемо спостерігати і в наш час. У болотистих місцях утворювались поклади залізної руди. Як вже згадувалось, пройшли епохи міді і бронзи - поступово наближався залізний вік.

Поселення раннього залізного віку в Україні мають назву черняхівської культури. Назва походить від могильника поблизу с.Черняхова Київської області, де робились дослідження археологом В. Хвойкою, ще в 1899 році. Цей період відноситься до II-IV століття нашої ери. Деякі вчені називають людей цієї доби антами, прародичами слов'ян.

Навчившись добувати руду і виливати метал, людина зробила значний крок вперед і в землеробстві, і в мисливстві. Скотарство набуло також суттєвих змін, були приручені коні, корови, кози і інші тварини.

Проходили зміни і в самих родах, з'явилися нові об'єднання -• територіальні і сусідські общини. Виникли елементи торгівлі. Поселення людей черняхівської культури також змінюються, з'являються укріплення, які носять назву городища.

На території Конотопщини поселення черняхівської культури відомі по берегах річок Сейм, Єзуч, Куколка.

Для того, щоб мати певне уявлення про поселення зазначеного часу, наведемо ще один приклад з археологічних досліджень, які проводились в 1990 році А. О. Обломським і Р. Терпіловським біля с.Духанівка.

Поселення розташоване на верхньому краї пологого схилу першої надпойменної тераси лівого берегу р. Сейм. Розмір 1,6х0,2 км.кв., висота над рівнем пойми 4-7 м. Величина культурного шару 60см, розорано - 30см. Кераміка знаходиться прямо на поверхні землі.

Такі поселення на той час існували на місцях теперішніх сіл Грузьке, Карабутове, Озаричі, Червоний Яр, Селищі.

Даючи елементарну характеристику двом культурам, лисогубівській і черняхівській, між якими вікова відстань понад 6 тисяч років, хотілося б ще раз підкреслити, що життя на території нашого району і міста весь час тривало, змінювались племена, деякі навіть зникали зовсім.

Епоха заліза принесла важливі зміни в життя людей. На півдні України, в Криму утворилось декілька рабовласницьких держав. Скіфи поступово рухались із степової зони (Запорізька і Донецька області), витісняючи місцеві племена. Як вже відзначалося, племена, що мешкали на нашій території, також були ними витіснені. Всі ці факти докладно описані в багатьох підручниках історії, тому нема потреби загострювати увагу на цьому. Нас цікавить коли ж з'явилися слов'янські племена на нашій території. Назва «слов'яни» вперше з'явилося у творах візантійського історика Прокопія Кесарського в VI столітті. Щодо території, де з'явилися перші слов'яни, то це питання ще остаточно не вирішено.

У II столітті нашої ери нинішню Україну, і особливо лівий беріг Дніпра, заселяють племена черняхівської культури. Поселення розташовані на берегах річок біля лісових масивів, як правило, недалеко одне від одного, вони ще були не укріплені. На розкопках названої культури, в деяких місцях, просліджується правильне планування житла, щось подібне до вулиць. Житло людей нагадує напівземлянки, де поруч розташовані господарчі ями для зберігання припасів їжі. Неподалік облаштовувалися стійла для худоби, хліві. Тут же можна спостерігати ями для гливи та печі для випалювання керамічних виробів. Люди черняхівської культури займалися землеробством, скотарством, мисливством, рибальством. Землеробство зазнало неабияких змін. Вже тоді існували металеві наральники, які підвищували результативність оранки. Збільшувались території для посівів жита, вівса, гороху. Неабияким промислом у ранніх слов'янських племен було збирання дикого меду. У змішаних лісах нашого краю росло багато лип, які були основними медоносними деревами. Залишки землеробства, хутро, мед обмінювались на потрібні товари у сусідніх племен. На території Сумщини, у сусідньому Ромеиському районі, було знайдено чимало римських монет, були знахідки монет, срібних прикрас і у Путивльському районі. Деякі вчені висловлюють думку, що племена черняхівської культури на початку III тисячоліття нашої ери мали торгові стосунки з Римською імперією. В період черняхівської культури починають відокремлюватись і стають самостійними галузями деякі види ремесел: гончарство,

деревообробка, виплавлення заліза. Економічні зміни вносили зміни і у внутрішнє життя племен, - почалось соціальне розшаровування. Старійшини племен зосереджували в своїх руках не тільки владу, але й значні багатства. В багатьох історичних посібниках нашого часу ці ранньослов'янські племена називаються антами. Як відомо з історії, ранні слов'яни приймали активну участь у політичних подіях того часу, які проходили у Південно-Східній Європі - це і боротьба з германськими племенами готів після їх переселення з Прибалтики на південний схід, і постійні воєнні конфлікти із скіфами. Не треба забувати, що територія, на якій знаходиться Конотопський район, була на той час прикордонною із степовою Скіфією, і всі конфліктні ситуації, які виникали між двома етнічними групами, вирішувались десь тут поряд. Проведені на Конотопщині археологічні розкопки підтвердили існування поселення черняхівської культури біля сіл Духанівка, Грузьке, Карабутове, Червоний Яр, Шаповалівка, Тернівка. У перелічених селах знаходиться багато курганів зазначеного періоду. На жаль, в Конотопському районі ще не проводилось широких детальних розкопок періоду черняхівської культури. Як уже згадувалось, найбільше поталанило селам на Посеймів'ї, Духанівці і Хижкам, де вчені-археологи А. Обломський і Р. Терпіловський проводили свої розвідки, а матеріали цих досл-іджень лягли у звіт про проведення цих робіт на території Сумської області в 1990 р. До якого часу тривала черняхівська культура, це питання і досі спірне. В. Хвойка датував її прикінцем V сторіччя нашої ери, а деякі вчені визначають його навіть VII сторіччям. Чи існувала антська держава, чи то був племінний союз, залишимо це на розгляд вчених-професіоналів, але факт спроби об'єднання ранньослов'янських племен у державу був. Ранньослов'янське об'єднання (антів) трималось майже III століття і було зруйноване під навалюю аварів. Авари, або їх ще називали обрами, - кочові племена тюркського походження, пройшли через нинішню територію України в середині V тисячоліття нашої ери. З історії відомо, що авари в союзі із слов'янами воювали проти Візантії у 626 році і зазнали поразки. У VII столітті слов'яни почали визволятися з під влади аварів. У VIII столітті великі племінні об'єднання слов'ян діляться на менші союзи племен, а найдавніший історичний літопис «Повість временних лет» налічує таких союзів 14. Серед цих племен є сіверське, яке межує на заході з древліанами, на півночі - з родимичами і в'ятичами, на сході - з половецькими степами, а на півдні з - полянами. Сіверська земля - це і є наш край, в якому пустили своє коріння наші давні прародичі. Якщо подивитись на сучасну карту України, то сіверські племена розселились в основному на територіях сучасних Чернігівської, Сумської областей, в басейнах річок Десна, Сейм, Сула.

Відомо, що сіверяни проживали на своїй території починаючи з II ст. і до утворення державного об'єднання Київської Русі. У цей час їм доводилося в постійній боротьбі відстоювати свою територію від постійних навал кочових племен, які рухались із південно-західних степів. Найбільшу небезпеку і загрозу існуванню сіверських племен на той час несли хозари. Хозари — народ тюркського походження, прийшли з Азії й заснували велику державу — Каганат. Підкоривши слов'янські племена, які проживали на берегах річок Дніпра, Десни та Сейму, вони обкладали їх тяжкою даниною, що сплачувалась, як правило, натуральними продуктами, тобто — результатом праці майже за рік. Хозари контролювали загарбану територію до X століття, і тільки під ударами бойових дружин київських князів відійшли в степ, а пізніше на Нижню Волгу.

Слов'янські племена того часу мешкали невеликими поселеннями, мали укріпленні «городки», в яких проживала племінна знать. «Городки» виконували також роль захисних споруд під час загрози ворогів. «Городки» будувались на підвищеннях, на високих берегах річок, обкопувались рвами і оточувались дерев'яним частоколом. Якщо територія знаходилась в низинах і болотистих місцях, люди будували болотні городища, до речі, більшість яких в Конотопському районі нині відомі археологам. Сіверські племена перед утворенням Київської Русі відносять до роменської культури, яка також увійшла до посібників по археології України. В М.Ромни Сумської області, в урочищі Монастирище, в 1901 році було відкрито поселення сіверян VIII-X ст.ст., дослідження проводились в 1906 і 1924 роках.

Хозарських кочівників було розгромлено, але загроза степу постійно тривала. Орди печенегів намагались пройти через хозарські володіння і це спричиняло до бойових сутичок між кочівниками. У Літопису згадується, що у 915 році »Придоша печенеги первое на Русскую землю...», але вони довго не затримались на території України, а пройшли на Дунай. Пізніше візантійські імператори підтримували тісні стосунки з печенігами, навіть наймали їх для військових дій проти сусідніх держав. З літописів відомо, що в 968 році печеніги, підкуплені Візантією, підійшли до Києва, але місто взяти не змогли.

Повернемося до життя «Сіверії». Першим містом, яке відоме у сіверян, був Чернігів, трохи пізніше виникли і Новгород-Сіверський, і Путивль. Чернігів виник на поселенні типу роменської культури, але, як відзначив академік Б.Рибаків, були і деякі відмінності, наприклад, пізніші розкопки виявили кераміку У-УІІ ст. коломийської культури. Як виникли міста, як вони розвивались, цю проблему досліджував академік П.Толочко. Проаналізувавши давньоруські джерела, він прийшов до висновку: 1) Стародавні міста формувались на базі племінних «градів» початку нашої ери; 2) Ріст і розвиток міст проходив

одночасно з формуванням древнеруської державності; 3) Давньоруські міста спочатку були центрами сільськогосподарської округи; 4) Основні функції міста того часу: політична і військова. Як свідчать літописи, головним при утворенні міста була політична влада, тобто місце, де проживав старійшина племені, а пізніше князь. Древні міста, які згадуються в літописах, називаються «літописними». Проблема літописних міст на Сумщині досліджував вчений-історик В.Б.Звагельський. В своєму історичному нарисі «Літописні міста Сумщини» він згадує Путивль, Глухів, Вир, Попаш, В"яхань, Ромен, Зартий і Липовицьк. Деякі назви міст читачам уже відомі, деякі зустрічаються вперше, але серед них немає нашого міста Конотопа. Це говорить про те, що і літописах сучасна назва нашого міста не згадувалась.

Поки ще не відомо, де знаходилось і місто Зартий. Конотопщина в плані археологічних досліджень вирчена мало, але проведені розкопки у 1997-98 роках дають багатий археологічний матеріал XII-XIII століть, а це говорить про те, що люди на території М.Конотопа в той час уже жили. Задовго до початку археологічних досліджень у Конотопі, місцевий краєзнавець І.А.Лисий висунув версію, що літописний Липовицьк і є нашим містом.

